

KÜLGAZDASÁG 2004.

LÉPÉSKÉNYSZERBEN

A Külgazdaság kérdései ugyan alapvetően a monetáris egyensúly helyreállítására vonatkozó véleményeket vártak, különösen az adott szűk mozgástérben tehető lépések lehetőségeiről, de a kérdéskört talán indokolt tágítani a foglalkoztatáspolitikára felé is. A foglalkoztatási egyensúly-hiány (a keresők és a nem keresők kívánt arányának eltérése) eddigi jobbára nemzeti érdeklődésre számot tartó problémának számított, miközben a pénzügyi egyensúlyé mindig nemzetközi érdeklődésre tartott számot. A gazdaság teljesítménye és a foglalkoztatottak aránya közötti kapcsolat nyilvánvaló szorossága azonban az EU első számú prioritásai közé emelte a foglalkoztatottak számának növelését. A mozgástér – látszólag – itt is szűk. Hozzászólásomban a mozgástér szélesítésnek szükséges és lehetséges – sőt immár elodázhatatlan – tennivalóit próbálom felvázolni.

Mint Magyarországon is eléggé közismert, az EU tagállamai 1997-ben közös célként elfogadták, majd évről évre pontosították és finomították, hogy 2010-re az EU 15-64 éves népessége 70, a nők 60, az idősebbek (az 55-64 évesek) legalább 50%-ának legyen kereső foglalkozása. Az elhatározást a legnemesebb elvek és a gazdasági kényszerek egyaránt formálták. (A társadalmak leghatékonyabb tőkéjének tekintett emberi erőforrástól – ami megengedhetetlen, hogy kárbavesszen -, a társadalmi közös fogyasztási rendszerek – különösen a nyugdíj- és egészségbiztosítás – fenntartásáig; a nagy versenytárs az Amerikai Egyesült Államok foglalkoztatási szintjének eléréséig, stb.)

Azóta – a közösen elfogadott Foglalkoztatási Irányvonalak szellemében készülők, évenként meghatározott Nemzeti foglalkoztatási Akciótervek eredményeként - valóban sikerült a foglalkoztatottak számát növelni. Országonként ugyan különböző mértékben, de még 2002-ben, a recesszió eddig legnehezebb évében, az EU legtöbb országában, ha csak néhány tized-százalékkal is, de nőtt a foglalkoztatottak száma. Előrebocsátjuk: jellemzően nem a szóbanforgó gazdaságok szerencsésebb körülményei miatt.

Magyarország évek óta a sereghajtók között van mind a EU tagországai, mind a csatlakozó országok között. A felnőtt lépcső alig több mint felének van kereső foglalkozása a szervezett (bejelentett, adózó) gazdaságban, ennek megfelelően magas a családok és/vagy a

társadalom által eltartottak aránya, az évről évre veszendőbe menő, sem a maguk, sem az ország, számára nem hasznosuló emberi tőke.

A hasznosulás, a munkavégzés növekvő lehetőségeit a közvélekedés általában a gazdaság fellendülésétől várja, esetünkben ehhez társul a munkahelyek sokaságát teremtő külföldi tőke újbóli, nagytömegű beáramlása, s a részben ettől is függő belföldi élénkülés. Mindez kétségkívül önmagában is sokat segítene.

Az európai országok gazdasági helyzetével foglalkozó (részben amerikai) szakértők azonban már régtől intenek: a jobb konjunkturális viszonyokat is csak akkor lehet kihasználni, ha az európai országok képesek lesznek jobban alkalmazkodni a gazdaság megváltozott igényeihez.

Az intés sokszorosan érvényes Magyarországra. Miközben alaposan megváltozott a gazdaság szerkezete, lényegében elmaradt az alkalmazkodás az új helyzethez. A sokféle tennivaló közül itt csak kettőt említek: a foglalkoztatást körülvevő, munkajogi szabályrendszert és a foglalkoztatást terhelő adók és járulékok mértékét. Ma mindkettő erőteljesen visszafogja a foglalkoztatás növekedését.

A gazdaság régtől tartó, folyamatos modernizálódásának foglalkoztatási következményeire csupán néhány közismert ténnyel emlékeztetek. a.) *A gazdasági szektorok feltartóztathatatlan arányváltozása.* A mezőgazdaság amely a 20. század elején még a keresők 60%-át foglalkoztatta, a 21. század kezdetére alig több, mint 6%-ra tart igényt és várhatóan tovább zsugorodik. Az ipar munkaerő-igénye még 30% feletti, több mint a rengeteg tőkét-tudást alkalmazó, egykor az ipari fejlődést vezető országokban. A keresők többsége – egyelőre mintegy 60%-a – már a szolgáltatások sokféle ágában dolgozik, a termelő szektoroktól sokban elétérő munkakörülmények között (például munkaidő-beosztással). b.) *Megváltozott a gazdasági szervezetek mérete.* Magyarországon a gazdálkodó szervezetek több mint 96%-a 10 főnél kisebb, un. mikro szervezet; az ide tartozó egységek több mint felében a tulajdonos egyedül dolgozik, s a statisztikákban 10 fő foglalkoztatottig számbavettek zöme is legfeljebb 2-3 fő. c.) *A háztartások* – kifejezetten rövid idejű, alkalmanként néhány órás – az alkalmi, kisegítő jellegű igényeikkel beléptek a foglalkoztatók közé, bár az ilyen „foglalkoztatás” jellemzően a szervezett munkaerőpiactól függetlenül zajlik.

A foglalkoztatás szabályrendszere – elsősorban a keresők most már 86%-át kitevő, mások alkalmazásában állók esetében – nem alkalmazkodott az idők során megváltozott igényekhez. A szabályok (az alkalmazás módjáról, tartalmáról, a munkaidő-beosztástól az elbocsátásokig) a valahai tömegtermelő nagyipar viszonyaira szabottak, és csak kevésbé változtak. A szabályok merevsége akadályozza a rövid időre (például hetenként néhány órára) történő alkalmazásokat, holott a kis szervezetek tömegének, s a háztartásoknak legfeljebb erre lenne igénye. Betarthatatlan szabályokkal terheli a foglalkoztatást (például az iskolaszövetkezeten keresztül alkalmi munkákat végző diákok számára előírja a szabadság kiadását) nincs könnyített feltétele a pályakezdő fiatalok gyakornoki foglalkoztatásának, a nők, az idősebbek részmunkaidős alkalmazásának, stb.

Kétségtelen, hogy a szabályok oldása, egyszerűsítése több okból is nehéz. A szakszervezetek a szerzett jogok csorbítását igyekeznek megakadályozni. A munkára váró százezrek szemében az áhított, „igazi” munkahely az állandó, rendszeres, napi 8 órás munkaidős, a munkaviszony minden elemét törvényekkel, szabályokkal körülbástyázott „állás”. A dolgozókat védő vívmányok természetesen fontosak, de legalább ennyire fontos, hogy ne gátolják meg a munkára várók alkalmazását. (Csupán egy példa: Spanyolországban, ahol a munkáltatónak 48 hónap végkielégítést kellett fizetniük az elbocsátott dolgozóknak, 1997-ig az EU tagországok között a legalacsonyabb, a népesség felét sem elérő volt a foglalkoztatás és a legmagasabb – 18-19%-os - a munkanélküliség. A megmerevedett munkaerőpiac akkor kezdett oldódni, amikor a végkielégítést – a még mindig szokatlanul magas – 28 hónapra szállították le. A szabályok enyhítésének hatására a foglalkoztatottak aránya meghaladta az 58%-ot, a munkanélkülieké lecsökkent 11,3%-ra). A nehéz alkalmazkodás Európa-szerte megkezdődött, keservesen, sztrájkok közepette. Magyarországon is született egy-két, a munkaerőpiacra belépést segítő intézkedés, de a foglalkoztatási szabályok merevségének oldásában még alig történt változás.

Az Európa szerte többnyire merev szabályozást a bírálók eurószklerózisnak nevezik, amely a ma dolgozók érdekeit védve valójában akadályozza a gazdaság rugalmas alkalmazkodó- és versenyképes működését, azaz jövőjét.

Más oldalról, de hasonló hatású az államoknak a foglalkoztatást megdrágító adópolitikája, beleértve az adóként működő járulékokat. Európa legtöbb országában magasak és évtizedek óta megállíthatatlanul nőnek a munkát terhelő adók és járulékok. Ebben

Magyarország sem kivétel – sőt, valószínűleg élenjáró. A szakértők szerint a magyar adórendszer egészében EU-konform. Hozzátehetjük: kivéve a munkát terhelő adókat és járulékokat, amelyekről számos elemző mutatta ki, hogy a legmagasabbak mind az OECD, mind az EU országaihoz viszonyítva. (Egy, a Világbank munkatársai által készített elemzés szerint a munkáltatók és a munkavállalók együttesen minden 100.- Ft-ból 83 Ft-ot fizetnek be a költségvetésnek, a legtöbbet a számításba vett 26 ország közül. Mögöttünk, a második és harmadik helyen Szlovákia és Lengyelország áll. Az USA-ban a magyar adómérték felét fizették. A legkevésbé Ausztrália és Svájc adóztatja a munkajövedelmeket.)

A munka magas adóterheinek következménye közismert. A foglalkoztatás nem növekszik. A szervezett gazdaságban az alkalmazás helyett munkáltatók – munkavállalók keresik az „olcsóbb”, a tevékenységeket elsősorban a vállalkozásként végezhető formákat. A tevékenységeket végzők egy része egyszerűen kivonul a szervezett gazdaságból; nem kívánja magát sehol sem regisztráltatni, nem kér szociális védelmet, nyugdíj- és egészségbiztosítást. Az adózás nézőpontjából „fekete” foglalkoztatás kulcskérdése maga az adóteher.

Magyarországon csökkentek ugyan a vállalkozások és az egyének különféle adóterhei, anélkül azonban, hogy érzékelhetően csökkentek volna a munkára hárulók. A munkáltatóknak változatlanul „drága” az alkalmazott; s a bérekkel együtt nőnek a költségvetésnek visszafizetendő terhek (lásd a minimálbérek növelését, aminek nem kívánt, a foglalkoztatást csökkentő hatásait az állam külön kompenzációkkal volt kénytelen ellensúlyozni.) Illúzió a foglalkoztatottság érdemleges növekedésére számítani olyan gazdaságban, ahol a vállalkozások tömegének nem hagyományosan, teljes munkaidőben foglalkoztatottakra, hanem csak töredék-munkaidős segítségre van igénye. (Európában a részmunkaidős foglalkoztatás terjedése jórészt ennek a felismerésnek tudomásul vétele.)

Csakhogy – könnyű belátni – a mozgástér talán itt a legszűkebb. Az egyensúlyi problémákkal küzdő kormányzat nem tud lemondani a társadalmi közös feladatok teljesítésének kötelezettségéről, ezért szüksége van minden, a költségvetésben megtervezhető, a munkáltatók és a munkavállalók befizetéseiből befolyó forintra. A munkaerő magas alkalmazási költségei mellett viszont nem tud nőni a foglalkoztatottság a szervezett gazdaságban – ehelyett folytatódnak a szervezett gazdaságból menekülés ismert folyamatai, ami senkinek sem jó.

A helyzetben lényegi változást csak az államháztartási reform hozhat, az állam közösségi feladatainak, kötelezettségeinek újra-értelmezése. Noha valamennyi, a rendszerváltás óta működő kormány tudta ezt, mindegyik visszariadt a feladattól.

Ezért nem csupán a jövő évről, nem a csatlakozás utáni állapotról, hanem az egész társadalmat érintő átfogó alkalmazkodási problémáról van szó. A politikai pártoknak együtt kellene szembenézniük azzal, hogy gazdaságilag és társadalmilag egyaránt hátrányos a felnőtt népesség megosztottsága a szervezett gazdaság jogi és szociális ellátásban részesülő alkalmazottai, s a munkaerőpiacra belépni képtelen százazrek között.

A mozgástér kétségkívül szűk. Tágítását nem egyszerűen az EU csatlakozással a foglalkoztatás növelését vállaló kötelezettségeink, hanem első helyen saját társadalmi-gazdasági érdekeink sürgetik.

Laky Teréz
munkaügyi kutató